

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ПЕРШКО Лариса Олександрівна

УДК [336.14:352]:330.341.46(477)

**МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Чернігів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Чернігівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
академік НААН України
Лупенко Юрій Олексійович,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України,
директор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Карпінський Борис Андрійович,
Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом;

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кириленко Ольга Павлівна,
Західноукраїнський національний університет
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів імені С. І. Юрія;

доктор економічних наук, доцент
Щур Роман Іванович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри фінансів.

Захист дисертації відбудеться «28» квітня 2021 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Національному університеті «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий «26» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування органів місцевого самоврядування та зміни територіальної організації місцевої влади сприяли підвищенню фінансової самостійності територіальних утворень в Україні. Основою такої самостійності є місцеві бюджети. Місцеві бюджети являють собою найчисельнішу фундаментальну ланку бюджетної системи України. Надзвичайно важливою є роль місцевих бюджетів у процесі перерозподілу внутрішнього валового продукту, у фінансовому забезпеченні надання публічних послуг, здійсненні прямого впливу на ступінь задоволення потреб населення, зокрема соціальних.

Фінансова децентралізація, що стала наслідком адміністративно-територіальної реформи, змін бюджетного та податкового законодавства, а також багатьох секторальних реформ в Україні, сприяла певним позитивним зрушенням, таким як підвищення фінансової самодостатності місцевих бюджетів, запровадження нових видів трансфертів, нових підходів до формування бюджетів і бюджетного вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками, суттєвим змінам у міжбюджетних відносинах щодо розмежування компетенцій на основі принципу субсидіарності та децентралізації повноважень, визначення видатків соціально-культурної сфери. Однак поряд із такими важливими результатами реформування мають прояв негативні тенденції, а саме: низька фінансова спроможність органів місцевого самоврядування, що унеможливорює виконання ними на належному рівні делегованих функцій та повноважень; структурні та регіональні диспропорції між територіями з різним рівнем фінансового забезпечення; невисокий рівень фіскальної складової доходів місцевих бюджетів та зростання частки трансфертів, що є ознакою недостатності обсягів власних фінансових ресурсів, а отже, низької фінансової самостійності бюджетів на місцевому рівні, що, зрештою, призводить до стримування соціально-економічного розвитку окремих територій.

За таких умов актуалізуються питання розвитку та зміцнення місцевих бюджетів, оскільки ефективне виконання органами місцевої влади своїх функцій та, як наслідок, підвищення рівня життя населення окремих територій, можливе лише за наявності достатніх фінансових ресурсів. Цього можна досягти завдяки розширенню дохідної бази місцевих бюджетів шляхом залучення додаткових джерел наповнення, вдосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин, нарощення внутрішнього фінансового потенціалу, оптимізації використання бюджетних ресурсів територій для їх стабільного економічного розвитку.

Дослідженню теоретико-методологічних аспектів формування та використання місцевих бюджетів присвячено праці відомих українських та закордонних учених, зокрема: В. Андрущенко, В. Базилевича, Т. Бондарук, О. Василика, В. Виговської, Р. Гнейста, О. Гонти, Б. Данилишина, В. Дем'янишина, М. Забаштанського, С. Захаріна, Б. Карпінського, О. Кириленко, М. Крупки, І. Луїної, В. Лебедева, Ю. Лупенка, В. Лютого, В. Маргасової, С. Михайленко, В. Опаріна, Ю. Пасічника, Т. Паєнтко, К. Павлюк,

А. Соколовської, Л. Сідельникової, Н. Ткаченко, І. Ткачук, В. Тропіної, В. Федосова, І. Чугунова, Р. Щура, С. Юрія, S. Bach, C. F. Bastable, R. M. Bird, H. Blochliгер, J. M. Buchanan, W. Dziemianowicz, R. S. Fisher, Z. Makieła, R. Masgrave, N. E. Nnanta, W. E. Oates, J. Rabesona, A. Shah, H. Siebert, Y. Sintomer, C. Herzberg, A. Röcke, B. Słomińska, J. Thornton, D. Wallau, C. Wallich та інших.

Наукові напрацювання зазначених науковців стали теоретико-методологічним підґрунтям досліджуваної проблеми та визначили вектори наукового пошуку авторки. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку місцевих бюджетів і фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. Поглибленого дослідження потребують фінансові аспекти зміцнення місцевих бюджетів за сучасних трансформаційних змін на місцевому рівні. Об'єктивно необхідною є розробка напрямів підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації.

Актуальність, практична значущість та недостатня опрацьованість зазначеної проблематики обумовили вибір теми дисертації, визначили мету, завдання, логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах планів науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» МОН України за темами: «Теоретико-прикладні аспекти фінансових стимулів розвитку суб'єктів господарювання в умовах нестаціонарної економіки» (номер державної реєстрації 0118U004408), де авторкою розглянуто науково-методичні концепти щодо моніторингу бюджетного процесу на місцевому рівні в частині обґрунтування бюджетної політики; «Теоретико-прикладні аспекти формування фінансово-економічної безпеки різних суб'єктів господарювання в період інтеграції в економічний простір Європейського Союзу» (номер державної реєстрації 0117U005504), у межах якої дисертанткою обґрунтовано перспективні напрямки удосконалення процесів нарощення дохідної бази місцевих бюджетів з метою узгодження інтересів суб'єктів бюджетного процесу в Україні; «Стратегічні пріоритети та механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства» (номер державної реєстрації 0116U003209), де авторкою визначені стратегічні напрями вдосконалення зміцнення фінансової спроможності територіальних утворень.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних основ та розробка науково-практичних рекомендацій щодо функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації для зміцнення ресурсного забезпечення розвитку територіальних утворень в Україні.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі завдання:

- узагальнити та розвинути теоретичне обґрунтування формування та виконання місцевих бюджетів як ресурсної основи розвитку територіальних утворень країни;
- з'ясувати діалектичну сутність фінансової децентралізації як основи фінансової самостійності територіальних утворень;

- розкрити характер впливу на місцеві бюджети фінансової децентралізації;
- розвинути методологічний базис дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації;
- детермінувати системні концепти забезпечення розвитку місцевих бюджетів на засадах фінансової децентралізації;
- охарактеризувати стан та тенденції наповнення місцевих бюджетів України;
- ідентифікувати якісні зрушення у структурі видатків місцевих бюджетів та висвітлити їхній вплив на економічний розвиток територіальних утворень;
- узагальнити практику організаційно-економічного забезпечення місцевих бюджетів у країнах Європейського Союзу;
- виявити можливості зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів;
- сформулювати пропозиції щодо раціоналізації процесу передачі фінансових повноважень місцевим громадам;
- обґрунтувати варіативність розвитку фінансової децентралізації та запропонувати напрями модернізації механізмів його забезпечення;
- визначити напрями зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні;
- розробити пропозиції з удосконалення методичних підходів до планування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, які виникають у процесі формування та виконання місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти формування та виконання місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які ґрунтуються на сучасних теоретико-методологічних підходах, що дало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження, досягнути поставленої мети, вирішити сформульовані завдання, зокрема: *аналіз і синтез* – для дефініційного уточнення категоріального апарату та з'ясування сутнісного наповнення поняття місцевого бюджету як економічної категорії в контексті фінансової децентралізації; *індукція та дедукція* – для формування теоретичних узагальнень та висновків; *ретроспективний аналіз* – для дослідження процесів впровадження децентралізації в Україні та набуття фінансової самостійності територіальними утвореннями; *метод головних компонент* – у процесі кількісного оцінювання впливу фінансової децентралізації на місцеві бюджети; *логіко-аналітичний* – для висвітлення стану та проблем наповнення місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації та оцінки ефективності фінансового забезпечення розвитку територій; *статистична обробка інформації* – для оцінки ефективності формування місцевих бюджетів; *наукове абстрагування* – для формулювання та розкриття змісту окремих понять і визначень; *графічна візуалізація* – для наочного подання інформації тощо.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні праці з теорії фінансів, зокрема теорії місцевих фінансів, напрацювання вітчизняних і закордонних учених щодо вирішення завдань формування та виконання місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Статистичну й фактологічну основу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують формування та розподіл коштів місцевих бюджетів, звітні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Рахункової палати України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, дані Державної служби статистики України, монографії, збірники наукових праць, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, інтернет-ресурси та власні розробки авторки.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати дослідження, які становлять його наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– ґрунтуючись на інтеграції ключових концептів системного, функціонального та інституціонального підходів, сформульовано вихідні методологічні положення дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації, які розгорнуто через висвітлення об'єктивно існуючих взаємозв'язків фінансової децентралізації та соціально-економічного розвитку територіальних утворень, з послідовним розкриттям інституційних, управлінських, функціональних, ресурсних характеристик встановлених залежностей. Такий підхід створює необхідне наукове підґрунтя для формування виваженої політики фінансування розвитку територіальних утворень за кошти місцевих бюджетів з огляду на фінансову децентралізацію;

– запропоновано наукову концептуалізацію розвитку місцевих бюджетів, яка передбачає реалізацію принципів відкритого бюджету на основі використання інструментарію криптографічних технологій, що дозволить забезпечити захищеність та прозорість бюджетного процесу на місцях, а також оперативний громадський контроль за ефективністю використання обмежених фінансових ресурсів місцевих громад;

– доведено доцільність та запропоновано методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності місцевих бюджетів, спрямований на виявлення можливостей соціально-економічного розвитку територіальних утворень, який набув оформлення у вигляді двох взаємодоповнюючих етапів, а саме: інтегральне оцінювання та подальше сценарне моделювання траєкторії розвитку таких бюджетів для аргументованого прийняття управлінських рішень щодо управління фінансовими ресурсами місцевих громад;

удосконалено:

– визначення та аргументацію щодо детермінуючого характеру впливу фінансової децентралізації на місцеві бюджети за такими напрямками: формування дохідної бази місцевих бюджетів, регламентація міжбюджетних відносин, реалізація бюджетної політики у розрізі видатків на місцевому рівні. Це створить необхідне підґрунтя для формування та зміцнення місцевих

бюджетів з урахуванням основних принципів децентралізації, направлених на створення організаційно-економічних умов розвитку територіальних утворень на основі активізації внутрішнього потенціалу;

- теоретичні положення розбудови організаційно-економічного механізму формування та виконання місцевих бюджетів, декомпозицію якого формалізовано за такими складовими: бюджетне планування (визначення цілей та завдань розвитку територіального утворення, технологія бюджетного планування, що передбачає інструментарій вибору програмних альтернатив за встановленими критеріями); інструменти реалізації взаємодії органів місцевого самоврядування та територіальної громади для реалізації бюджетного плану (правові, організаційні, інформаційні); моніторинг якості управління бюджетними потоками територіальних громад на основі розрахунку встановлених показників зростання соціально-економічного потенціалу. Це дасть можливість ефективно формувати, своєчасно корегувати структуру місцевих бюджетів і підвищити ефективність використання бюджетних коштів;

- науковий підхід до управління місцевими бюджетами в частині обґрунтування напрямів модернізації бюджетних технологій, зокрема за рахунок: доповнення інструментів формування дохідної частини таких бюджетів ініціативним фінансуванням; розширення критеріїв вибору програмних альтернатив розвитку місцевих громад такими: соціальна значущість, частка позабюджетного фінансування, ступінь участі громади в реалізації програмних заходів. Такий підхід до бюджетного процесу на місцевому рівні через встановлення взаємозв'язку бюджетних показників із завданнями та потребами соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме підвищенню ефективності бюджетного планування, контрольованості та прозорості використання коштів місцевих бюджетів;

- перелік критеріїв ідентифікації резервів та детермінант розвитку місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації, які було систематизовано за такими групами: інституційні, економічні, соціальні, географічні та демографічні. Це дозволить підвищити ефективність бюджетного процесу на місцевому рівні та сприятиме визначенню заходів у сфері підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів;

- науково-прикладні рекомендації щодо посилення фінансової незалежності територіальних утворень, які передбачають: оптимізацію структури економік територіальних утворень; підвищення капіталізації потенціалів громад; визначення індивідуальних пріоритетів і завдань територіального розвитку; координацію програм розвитку громад із загальнонаціональними стратегіями секторального та регіонального розвитку; залучення основних груп стейкхолдерів на місцевому рівні до процесів стратегічного фінансового планування; запровадження механізмів міжтериторіальної співпраці. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме раціоналізації процесу передачі фінансових повноважень територіальним громадам не лише з позиції підвищення оперативності та якості надання публічних послуг на місцевому рівні, а й забезпечення сталого розвитку територій та економічного зростання;

набули подальшого розвитку:

– наукове бачення форм прояву особливостей формування бюджетів на місцевому рівні з огляду на фінансову децентралізацію, що ґрунтується на виявленні співвідношення ключових функціональних характеристик місцевих бюджетів на рівні державних та місцевих фінансів. На цій основі було обґрунтовано ключову роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку території та вказано на необхідність розширення інструментарію взаємоузгодження соціально-економічних цілей та бюджетних завдань відповідних територій;

– поняттєво-категоріальний апарат теорії фінансів у частині уточнення змісту поняття «фінансове забезпечення місцевого бюджету», яке репрезентовано як комплекс заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційно можливих фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, зовнішніх інвесторів, що можуть бути спрямовані на виконання місцевими органами влади покладених на них функцій та забезпечення соціально-економічного розвитку окремих територіальних утворень. Такий підхід дозволив поглибити наукове розуміння переліку джерел фінансового забезпечення місцевих бюджетів та надати аргументованості пропозиціям щодо підвищення його рівня;

– теоретичне узагальнення світового досвіду щодо використання сукупності фінансових інструментів зміцнення ресурсного забезпечення місцевих бюджетів та обґрунтування можливостей його імплементації в Україні за умов фінансової децентралізації, що були систематизовані за такими групами: фіскальні (розгалуження системи місцевих податків; надання самостійності місцевому самоврядуванню щодо встановлення ставок місцевих податків у межах, встановлених центральними органами влади; впровадження на місцевому рівні зборів цільового спрямування; реструктурування фіскальної складової доходів місцевих бюджетів у бік прямих податків; зміна трансфертної політики в бік стимулювання нарощення місцевим самоврядуванням власних доходів), кредитні (впровадження практики муніципальних (місцевих) запозичень; поширення практики отримання позик органами місцевого самоврядування від комерційних банків; активізація та удосконалення механізму випуску муніципальних облігацій; створення можливостей для отримання запозичень органами місцевого самоврядування від спеціальних установ (міжнародній організації, фонди тощо)) та інвестиційні (використання механізму державно-приватного партнерства як альтернативного джерела фінансування реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів та програм; впровадження фіскальних рамок відповідно до інвестиційних завдань місцевого рівня; формування інтегрованих інвестиційних стратегій з метою узгодження видатків місцевих бюджетів та державних інвестиційних програм). Це створить підґрунтя для розробки актуальних заходів щодо посилення фінансової дисципліни, нарощення фінансової стійкості та підвищення прозорості місцевих бюджетів у контексті фінансової децентралізації;

– пропозиції щодо вдосконалення підходів до формування та виконання місцевих бюджетів у частині обґрунтування доцільності розробки сукупності

заходів у таких напрямках: 1) залучення коштів фізичних та юридичних осіб до фінансування потреб розвитку територіальних утворень через ініціативні платежі й розміщення облігацій місцевих позик; 2) забезпечення проактивної участі громадян у процесі формування бюджетних програм та здійсненні бюджетного контролю. Це сприятиме створенню передумов активної участі громадян у соціально-економічному розвитку територіальних утворень;

– науково-прикладні рекомендації щодо підвищення ефективності формування та виконання місцевих бюджетів з огляду на зміни у структурі фінансових повноважень та успішні бюджетні практики країн ЄС, які передбачають розробку сукупності заходів у таких напрямках: забезпечення розширення дохідної бази місцевих бюджетів шляхом пошуку небюджетних фінансових надходжень; цілеорієнтований характер та індивідуальний підхід до формування місцевих бюджетів відповідно до фінансової стратегії окремого територіального утворення; посилення фіскальної активності органів місцевої влади щодо наповнення місцевих бюджетів; формування позитивного інвестиційного іміджу територій та впровадження активної політики пошуку інвесторів; підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування; посилення контролю за дотриманням бюджетного законодавства на місцевому рівні. Запропоновані напрями, на відміну від існуючих, орієнтовані на зміцнення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та покликані забезпечувати виконання ним соціально орієнтованих функцій.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблені науково-методичні пропозиції та практичні рекомендації збагачують теорію і практику формування, розподілу та використання місцевих бюджетів та можуть бути застосовані в діяльності законодавчих і виконавчих органів державної влади й органів місцевого самоврядування при розробці та прийнятті управлінських рішень щодо розвитку та зміцнення місцевих бюджетів в Україні.

Результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема:

- Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету при обговоренні під час законотворчої діяльності щодо застосування європейського досвіду фінансового забезпечення місцевих бюджетів та податкових інструментів регіонального розвитку (довідка № 417д9/9-2021/101772 від 23.03.2021 р.);

- Департаментом агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської обласної державної адміністрації при удосконаленні Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року в частині впровадження інноваційних методів зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації (довідка № 08/493/о/2-21/58 від 22.03.2020 р.);

- Виконавчим комітетом Кам'янець-Подільської міської ради у процесі розробки Стратегії розвитку територіальної громади міста Кам'янець-Подільський на період до 2028 року з метою розвитку та найбільш ефективного використання конкурентних переваг громади на основі концепції сталого розвитку (довідка № 6/02-05-1328 від 22.03.2020 р.);

- Департаментом економічного розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації при розробці пропозицій щодо вдосконалення процесу прийняття

рішень у сфері ефективного і цільового використання бюджетних коштів (довідка № 01-01/825 від 28.08.2020 р.);

- Національною службою посередництва і примирення взяті до уваги розроблені пропозиції щодо зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації при підготовці підзаконних нормативно-правових актів та розпорядчих документів (довідка № 12-12/95 від 15.02.2021 р.);

- Глибочицькою об'єднаною територіальною громадою Житомирського району Житомирської області при прийнятті управлінських рішень у процесі формування і розподілу коштів місцевого бюджету, зокрема використано рекомендації щодо нарощення дохідної бази місцевого самоврядування, ефективного здійснення видатків з бюджету територіальної громади (довідка № 418 від 22.03.2020 р.).

Окремі теоретичні та науково-методичні положення дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес ПВНЗ «Інститут екології економіки і права» при викладанні дисциплін: «Фінанси», «Фінансовий менеджмент», «Місцеві фінанси» (довідка № 39 від 05.02.2020 р.); Поліського національного університету при викладанні дисциплін: «Фінанси», «Місцеві фінанси», «Бюджетний менеджмент» (довідка № 248/01-17 від 05.02.2021 р.); ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут» при викладанні дисциплін: «Фінанси», «Бюджетна система», «Місцеві фінанси» (довідка № 50 від 22.03.2021); Національного університету «Чернігівська політехніка» при викладанні дисциплін: «Фінансовий менеджмент» і «Місцеві фінанси» (довідка № 305/08-305 від 21.10.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки й рекомендації, що виносяться на захист, одержано авторкою особисто та є її науковим доробком. Обсяг особистого внеску в працях дисертантки, опублікованих у співавторстві, наведено в списку публікацій. Матеріали та висновки кандидатської дисертації при підготовці цієї роботи не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи доповідались, обговорювались і отримали позитивну оцінку на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях, круглих столах та форумах, зокрема: «Україна в євроінтеграційних процесах» (Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми Європейської інтеграції та Євроатлантичного співробітництва України» (Дніпропетровськ, 2014 р.); «Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України» (Ірпінь, 2015 р.); «Управління інноваційним розвитком територій» (Дніпропетровськ, 2015 р.); «Реформування податкової системи України відповідно до Європейських стандартів» (Ірпінь, 2015 р.); «Фінансові інструменти регіонального розвитку» (Житомир, 2016 р.); «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (Житомир, 2016 р.); «Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції» (Ірпінь, 2016 р.); «Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства» (Київ, 2016 р.); «Фінансове регулювання зрушень у економіці України» (Мукачеве, 2017 р.); «Теоретична та

практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності» (Ірпінь, 2017 р.); «Ринкова трансформація економіки» (Харків, 2017 р.); «Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі» (Київ, 2017 р.); «Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості» (Київ, 2018 р.); «Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації» (Ірпінь, 2018 р.); «Фінансовий сектор Європейського Союзу та сталий розвиток: європейський досвід, стратегічні орієнтири для України» (Київ, 2019 р.); «Боголібські читання» (Переяслав-Хмельницький, 2020 р.); «Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції» (Харків, 2020 р.); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку національного господарства в умовах глобальної нестабільності» (Кременчук, 2020 р.)

Публікації. Основні положення, висновки й результати дослідження опубліковано в 42 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія; 22 статті в наукових фахових виданнях і виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 19 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг наукових робіт становить 30,67 друк. арк., з яких 23,92 друк. арк. належить особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 435 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 377 сторінках. Робота містить 34 таблиці, 52 рисунки, 12 додатків. Список використаних джерел налічує 335 найменувань.

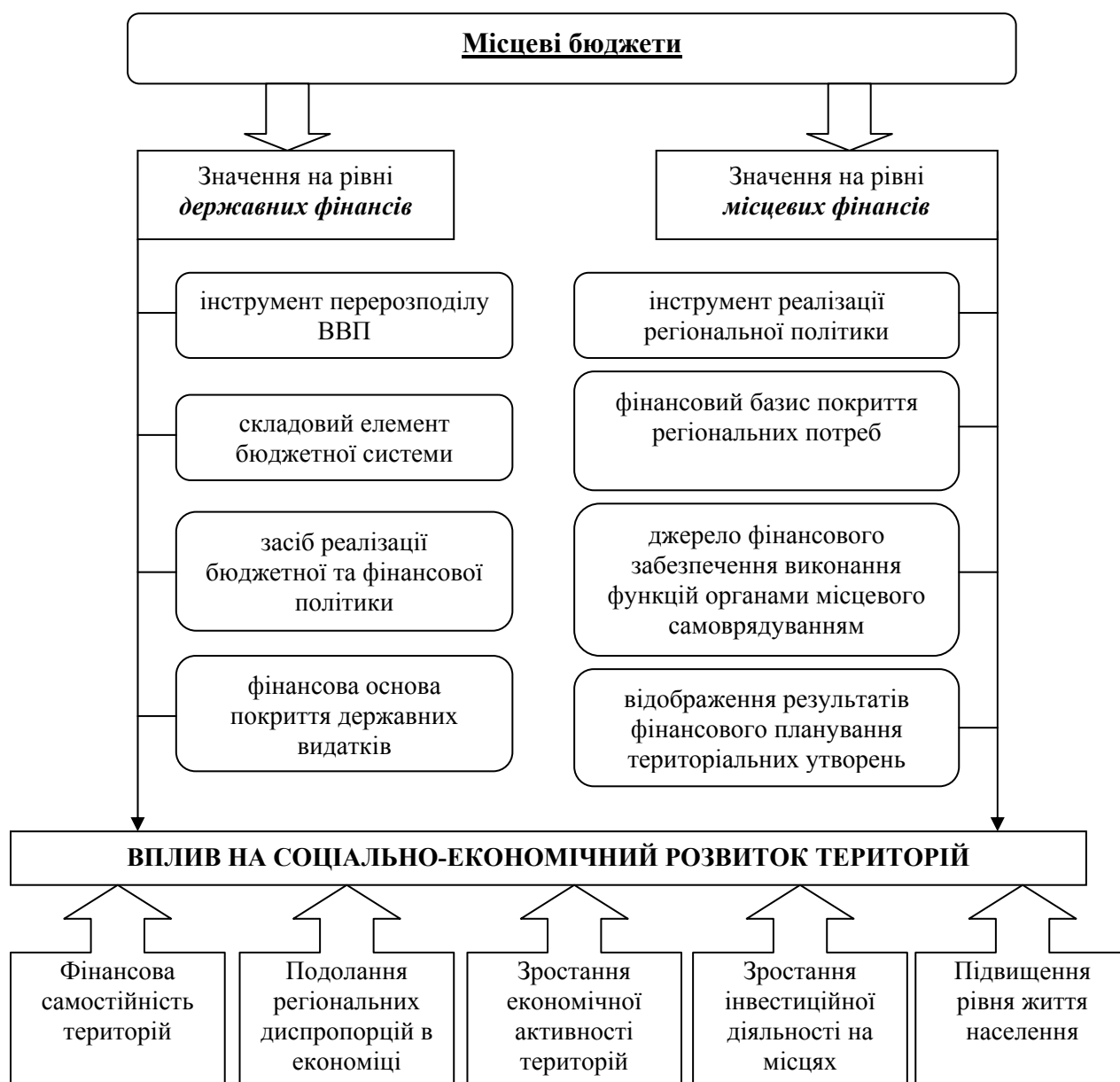
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито основні положення наукової новизни, практичне значення одержаних результатів, а також ступінь їх апробації.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації»** – досліджено науково-теоретичне підґрунтя формування та виконання місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації; розкрито сутнісне наповнення фінансової децентралізації в контексті її основоположної ролі щодо забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування; ідентифіковано та охарактеризовано детермінуючий вплив фінансової децентралізації на місцеві бюджети.

На основі проведеного сутнісного аналізу наукових поглядів та підходів щодо ідентифікації поняття місцевих бюджетів було обґрунтовано багатоаспектність його характеристик та виокремлено такі особливості їх формування за умов фінансової децентралізації: 1) формування місцевих бюджетів є проявом бюджетної та фінансової політики на місцях відповідно до потреб та пріоритетів розвитку територій; 2) місцеві бюджети є відображенням бюджетних відносин на місцевому рівні; 3) місцеві бюджети виступають системоутворюючим елементом фінансової та бюджетної систем країни,

оскільки саме місцеві бюджети мобілізують значну частину фінансових ресурсів; 4) перерозподільний характер, кінцевим результатом якого є соціально-економічний розвиток територій та досягнення високого рівня добробуту населення; 5) бюджети місцевого рівня виступають фінансовим базисом реалізації цілей першочергового суспільного значення, адже є джерелом фінансового забезпечення виконання органами місцевого самоврядування покладених на них функцій; 6) процес формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації передбачає посилення та розвиток горизонтальних міжбюджетних зв'язків; 7) обумовленість та залежність від адміністративно-територіального поділу країни; 8) нерозривність з правовими та нормотворчими процесами, оскільки механізм формування місцевих бюджетів відображається у формі правових відносин (рис. 1).

Рис. 1. Вплив місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток територіальних утворень в умовах фінансової децентралізації

Джерело: побудовано авторкою.

У межах дослідження діалектичної сутності фінансової децентралізації було з'ясовано, що вона становить ключовий базис забезпечення фінансової самостійності адміністративно-територіальних утворень, що досягається шляхом надання автономії щодо ухвалення та реалізації фінансових рішень органам місцевого самоврядування, стимулюванням інвестиційної активності на місцях, розробкою та впровадженням індивідуальної фінансової стратегії для кожного територіального утворення відповідно до потреб, поширення та впровадження принципів державно-приватного партнерства та міжнародної співпраці для досягнення цілей та задоволення фінансових потреб на місцевому рівні.

Осмислення усталених наукових поглядів до трактування змістовного наповнення поняття фінансового забезпечення бюджетів стало підґрунтям для уточнення його змісту в контексті фінансової децентралізації. Таким чином, поняття фінансового забезпечення місцевих бюджетів запропоновано розглядати як комплекс заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційно можливих фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, зовнішніх інвесторів, що можуть бути спрямовані на виконання місцевими органами влади покладених на них функцій та забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних утворень. Застосування цього поняття в теорії фінансів та в рамках практичної діяльності надасть можливість порівняння фінансових можливостей різних територіальних утворень здійснювати об'єктивне оцінювання ефективності формування та використання місцевих бюджетів, визначати рівень фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, прогнозувати обсяги можливого фінансування стратегічних завдань розвитку окремих територій, розробляти та реалізовувати бюджетну й податкову політику, що сприятиме системним соціально-економічним змінам.

Зазначені твердження стали теоретичним базисом розробки та подальшого доведення гіпотези про основоположний вплив фінансової децентралізації на місцеві бюджети. Це дало можливість визначити напрями впливу фінансової децентралізації на місцеві бюджети: формування дохідної частини місцевих бюджетів, регулювання міжбюджетних відносин, здійснення видаткової політики на місцевому рівні. Зазначені напрями дають змогу активізувати та реалізувати внутрішній потенціал територіальних утворень у межах конкретизації засобів вирішення завдань фінансової децентралізації щодо розвитку територій на основі системного підходу до формування та виконання місцевих бюджетів.

Виокремлення зазначених напрямів утворило фундамент для розроблення теоретичних засад організаційно-економічного механізму формування та виконання місцевих бюджетів, що може бути представлений як сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: бюджетне планування (включає ідентифікацію цілей та завдань розвитку територій, методичний інструментарій бюджетного планування, заснований на виборі програмних альтернатив за встановленими критеріями); способи взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевої громади щодо виконання бюджету (передбачають застосування організаційних, правових та інформаційних інструментів);

моніторинг якості управління місцевими бюджетами відповідно до встановлених показників рівня соціально-економічного розвитку територій. Реалізація запропонованого механізму підвищить ефективність формування та виконання місцевих бюджетів за рахунок можливості внесення своєчасних коректив до їхньої структури.

У дисертаційній роботі було запропоновано заходи щодо зміцнення місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації в Україні, що передбачають поступове розширення переліку фінансових інструментів нарощення обсягів власних бюджетних ресурсів через залучення інвестицій, розширення ринків кредитування поточних потреб, здійснення операцій на фінансових ринках.

У другому розділі – **«Методологічні засади дослідження розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації»** – розвинуто методологічні підходи до дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації; сформульовано теоретико-методологічні аспекти фінансового забезпечення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації; обґрунтовано системні концепти забезпечення розвитку місцевих бюджетів на засадах децентралізації.

Обґрунтовано методологічні засади дослідження місцевих бюджетів у контексті фінансової децентралізації на основі поєднання ключових положень системного, функціонального та інституціонального підходів, в межах яких розкрито систему закономірностей та взаємообернених зв'язків щодо фінансової децентралізації та соціально-економічного розвитку територіальних утворень (рис. 2).

Запропонований методологічний підхід, на відміну від наявних, передбачає попередню ідентифікацію та дослідження за такими компонентами: інституційна (набір правил, норм та правове забезпечення формування місцевих бюджетів), управлінська (засади бюджетно-податкової політики), організаційна (реалізація бюджетного процесу на місцевому рівні), функціональна (формування бюджетного механізму) та ресурсна (ресурсне забезпечення наповнення місцевих бюджетів). У межах застосування репрезентованої методології було надано системне бачення теоретичних основ формування місцевих бюджетів та виокремлення напрямів їх зміцнення з метою соціально-економічного розвитку територій.

Встановлено, що для підвищення рівня фінансового забезпечення місцевих бюджетів необхідною умовою є чітка кореляція між показниками бюджетного та соціально-економічного планування для кожного територіального утворення. Процес формування дохідної частини місцевих бюджетів повинен відбуватись з урахуванням соціально-економічного стану територій та з дотриманням програм розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Альтернативним інструментом посилення фінансового забезпечення місцевих бюджетів визначено впровадження практики місцевих запозичень територіальних утворень, що вимагає дотримання певних умов, а саме: інституціональних, макроекономічних, управлінських, регулятивних, наявність державних гарантій, застосування різних видів забезпечення витрат місцевих

бюджетів, наявність високого рівня фінансової спроможності територіальних утворень.

Мета дослідження: обґрунтування теоретико-методологічних основ та розробка науково-практичних рекомендацій щодо функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації для зміцнення ресурсного забезпечення розвитку територіальних утворень в Україні.

Предмет дослідження: теоретичні, методичні та практичні аспекти формування та використання місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації в Україні.

Об'єкт дослідження: фінансові відносини, які виникають у процесі формування та виконання місцевих бюджетів.

Рис. 2. Методологічна схема дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації

Джерело: побудовано авторкою.

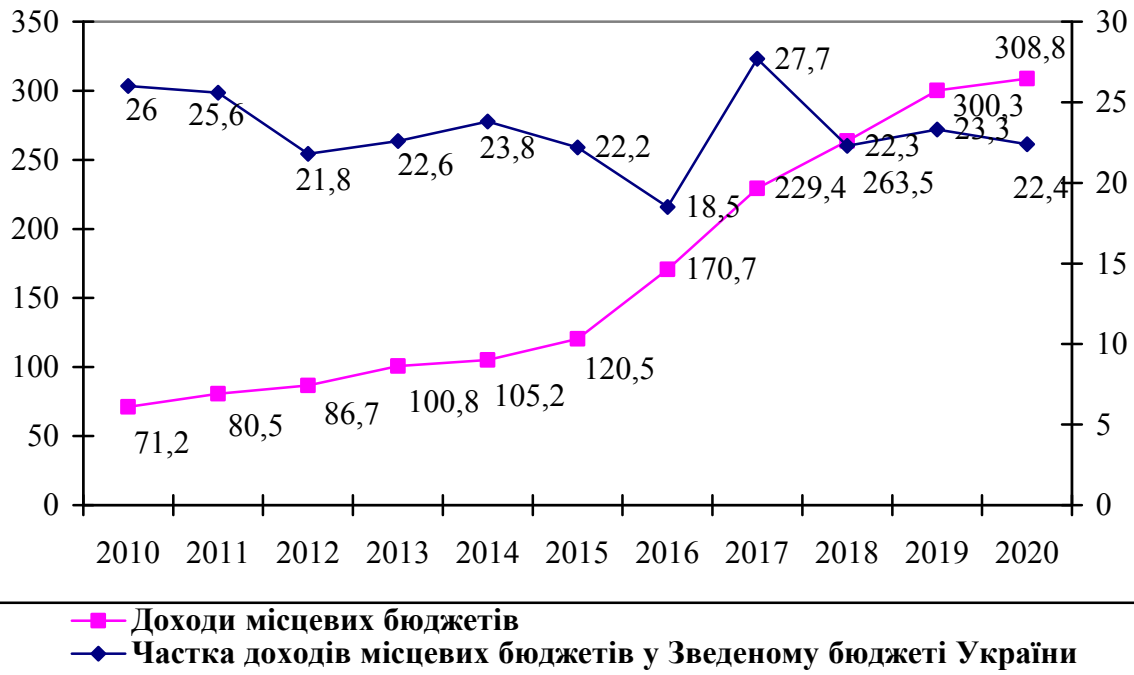
Доведено, що для реалізації пріоритетних завдань щодо активізації розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації доцільно використовувати комплексний концептуальний підхід, що передбачає застосування інформаційних технологій для посилення прозорості бюджетного процесу на всіх стадіях його реалізації, яка може бути репрезентована такими заходами, як надання доступу населення до підготовки та обговорення проектів місцевих бюджетів; оприлюднення інформації щодо видатків бюджету та використання бюджетних коштів на місцевому рівні; залучення громадськості до розробки напрямів соціально-економічного розвитку території. Реалізація зазначеного підходу сприятиме мінімізації таких негативних факторів стримання розвитку місцевих бюджетів, як корупція, бюрократія та службові зловживання, а також підвищить інвестиційну привабливість територій за рахунок відкритості економічних та політичних процесів.

З метою розширення фінансової бази розвитку місцевих бюджетів та забезпечення фінансової самостійності територіальних утворень запропоновано поступово розширювати перелік інструментів щодо нарощення обсягів власних фінансових ресурсів за рахунок мобілізації інвестиційних ресурсів, впровадження механізму кредитування поточних потреб територіальних утворень, активізації діяльності органів місцевого самоврядування на фінансовому ринку, збільшення частки небюджетних надходжень у дохідну частину місцевих бюджетів, встановлення та зміцнення горизонтальних міжбюджетних відносин, збільшення питомої ваги цільового фінансування, приведення у відповідність бюджетних показників тактичним та стратегічним завданням соціально-економічного розвитку територій, що підвищить рівень обґрунтованості бюджетного планування.

У третьому розділі – **«Оцінка ефективності формування місцевих бюджетів в Україні в умовах децентралізації»** – проведено комплексний аналіз стану та проблем наповнення місцевих бюджетів України; здійснено оцінювання якісних структурних змін видатків місцевих бюджетів; ідентифіковано детермінанти та напрями забезпечення розвитку місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації.

На підставі проведеного аналізу формування місцевих бюджетів України виявлено такі тенденції: частка власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів зростає; частка офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України є досить високою в умовах децентралізації порівняно з власними доходами, хоча і прямує до зменшення; частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України є невеликою і постійно коливається; зростання доходів місцевих бюджетів не несе за собою зростання їхньої частки у зведеному бюджеті України, що свідчить про певну непропорційність у розвитку місцевих бюджетів та їх подальшому фінансовому забезпеченні (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка доходів місцевих бюджетів та їхньої частки у Зведеному бюджеті України за 2010-2020 рр.

Джерело: побудовано авторкою на основі даних: Державної казначейської служби України та Міністерства фінансів України.

Проведений аналіз формування доходів місцевих бюджетів України (табл. 1) у динаміці дозволив виокремити певні тенденції, які зумовлені фінансовою децентралізацією. Зростання доходів місцевих бюджетів до 2018 року (294,5 млрд грн у 2015 р. та 562,4 млрд грн у 2018 р.) є наслідком впровадження реформи щодо зміцнення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Тренди останніх років демонструють нарощення обсягів власних надходжень: 263,5 млрд грн у 2018 р., 300,3 млрд грн у 2019 р. та 308,8 млрд грн у 2020 р., що становило відповідно 46,9; 53,6 та 65,8 % від загальної суми доходів місцевих бюджетів. При цьому суми офіційних трансфертів, навпаки, зменшились, їхні значення були на рівні 160,2 млрд грн у 2020 р., у порівнянні з 298,9 млрд грн у 2018 р. Причиною такого зниження є те, що у 2020 р. з місцевих бюджетів не здійснювалися окремі видатки, пов'язані з реалізацією державних програм соціального захисту, а також зменшено медичну субвенцію, інші субвенції капітальні та додаткові дотації.

Проте слід зауважити, що частка офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України хоч і прямує до зменшення, проте залишається досить високою, що не сприяє досягненню ефективності функціонування механізму фінансового забезпечення територій, показником якого є досягнення раціональної збалансованості між власними доходами місцевих бюджетів та трансфертами з державного бюджету. Досягнення такої збалансованості передбачає забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та їх самостійності.

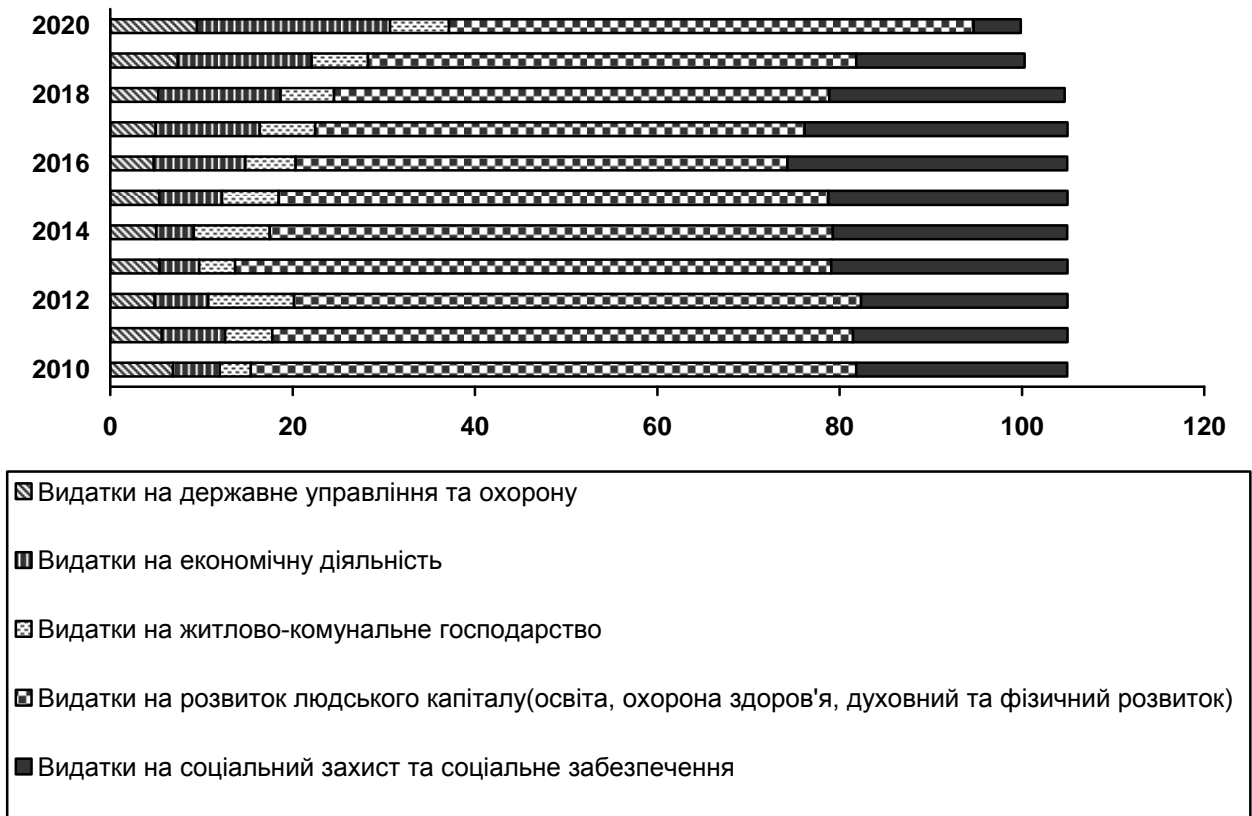
**Структура доходів місцевих бюджетів України
за період 2015-2020 рр., млрд грн**

Показник	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження, з них:	98,2	146,9	201,0	234,1	275,2	291,9
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	59,2	84,9	117,1	147,1	175,7	193,8
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,2	2,5	2,5	4,8	5,3	4,6
Внутрішні податки на товари та послуги	7,7	11,6	13,2	13,8	13,7	13,7
Місцеві податки	27,0	42,3	52,6	60,8	73,3	73,8
Інші податки та збори	2,1	5,6	15,7	5,5	3,8	5,6
Неподаткові надходження, з них:	20,1	21,9	25,9	29,4	25,1	16,9
Доходи від власності та підприємницької діяльності	0,5	1,8	2,3	2,7	2,4	2,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	2,8	3,4	3,9	2,1	3,4	3,4
Інші неподаткові надходження	1,5	1,8	2,7	3,2	3,5	3,7
Власні надходження бюджетних установ	15,3	14,9	17,0	21,4	15,8	7,7
Доходи від операцій з капіталом, з них:	1,6	1,4	1,9	2,6	1,3	1,2
Надходження від продажу основного капіталу	0,7	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	0,9	0,9	1,3	2,0	0,8	0,6
Цільові фонди	0,4	0,5	0,6	0,7	0,6	0,5
Усього доходів без урахування міжбюджетних трансфертів	120,5	170,7	229,4	263,5	300,3	308,8
Офіційні трансферти від органів державного управління	174,0	195,4	229,5	298,9	260,3	160,2
Усього доходів з урахування міжбюджетних трансфертів	294,5	366,1	458,9	562,4	560,6	469,0

Джерело: складено авторкою на основі даних: Державної казначейської служби України.

Під час дослідження було визначено, що видатки місцевих бюджетів здійснюють суттєвий вплив на забезпечення суспільного добробуту територіальних утворень. Переважну частину видатків місцевих бюджетів України складає фінансування витрат на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист. Протягом 2010-2020 років сумарне значення питомої ваги місцевих видатків за цими напрямками має тенденцію до зменшення (починаючи з 2016 року) від 87,84 % у 2010 р. до 62,7 % у 2020 р. (рис. 4).

У дисертаційній роботі було обґрунтовано позитивний характер впливу видатків місцевих бюджетів щодо номінального ВВП в Україні. Серед стримуючих факторів такого впливу було виокремлено недосконалість існуючої системи бюджетного планування, зокрема в частині видатків на інфраструктуру. У зв'язку з цим актуальності набуває питання вдосконалення методологічних підходів щодо планування і прогнозування місцевих бюджетів з метою підвищення ефективності їх формування та виконання.

Рис. 4. Структура видатків місцевих бюджетів України (на основі функціональної класифікації) за період 2010-2020 рр.

Джерело: побудовано авторкою на основі даних: Державної казначейської служби України та Міністерства фінансів України.

Ідентифіковано ключові детермінанти забезпечення розвитку місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації, які доцільно згрупувати таким чином: інституційні (юридичні правила, норми та інституції, що регламентують бюджетний процес на місцевому рівні), економічні (рівень економічної активності в регіоні (території), ступінь залучення інвестицій, рівень інноваційності виробництва, рівень доходів населення тощо), соціальні (диференціація соціальних потреб територіальних утворень, відсоток соціально незахищених верств населення на певній території, ступінь вирішення суспільно значущих проблем на місцях), географічні (географічне розташування територіального утворення, його масштаб, забезпеченість території природними ресурсами, наявність родовищ корисних копалин тощо) та демографічні (кількість економічно активного населення території, рівень зайнятості та безробіття, міграційні процеси і т. ін.).

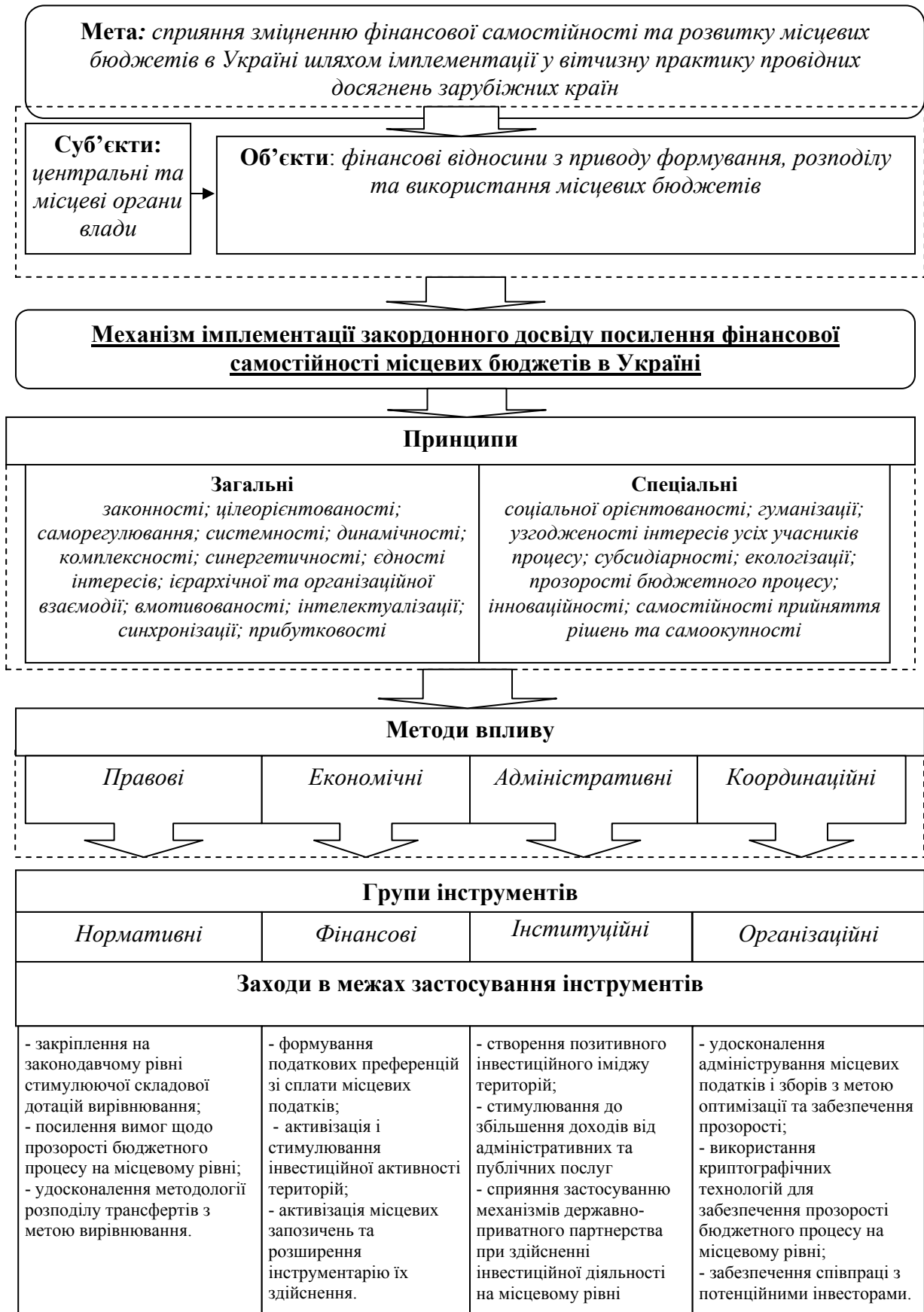
У четвертому розділі – «Світовий досвід формування та розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації» – узагальнено практику організаційно-економічного забезпечення формування місцевих бюджетів при фінансовій децентралізації в країнах Європейського Союзу; досліджено механізми та інструменти сприяння зміцненню та розвитку місцевих бюджетів з позиції закордонного досвіду; обґрунтовано можливості імплементації кращих практик світового досвіду щодо посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів України.

Дослідження множинності та варіативності окремих аспектів практики країн ЄС щодо формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації зумовило систематизацію досвіду окремих груп країн за такими ознаками: за рівнем фінансової незалежності щодо здійснення витрат; за ступенем фінансової автономії щодо доходів; за рівнем фінансової децентралізації за видатками; за набором джерел фінансування місцевих бюджетів.

Виявлення відмінностей у системах місцевих фінансів країн-членів ЄС щодо співвідношення обсягів власних податкових надходжень до бюджетів з обсягами фінансування від міжбюджетних трансфертів та загальнодержавних податків дало можливість встановити залежність рівня самостійності територій щодо впровадження власної бюджетної та фіскальної політики від питомої ваги місцевих податків у бюджетних доходах. У країнах, що мають нижчий показник частки власних податкових надходжень, бюджетне регулювання здійснюється за допомогою трансфертної політики центральних органів влади. Такий підхід дозволяє синхронізувати трансфертну політику з цілями стимулювання самостійного розвитку територіальних утворень, створює передумови для формування власного фінансового підґрунтя та ідентифікації пріоритетів фіскальної політики на місцевому рівні.

Критичне осмислення досвіду зарубіжних країн щодо активізації процесів посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів дало змогу запропонувати механізм імплементації закордонного досвіду щодо зміцнення та розвитку бюджетів місцевого рівня (рис. 5).

Аргументовано, що враховуючи широкий перелік фінансових інструментів зміцнення ресурсного забезпечення місцевих бюджетів та багатоаспектність їхнього застосування в зарубіжній практиці, доцільним є групування найбільш ефективних засобів сприяння їхньому розвитку на такі групи: фіскальні, що включають застосування податкових преференцій при сплаті місцевих податків і зборів; розширення переліку місцевих податків; надання органам місцевого самоврядування права щодо самостійного встановлення ставок місцевих податків у межах визначених лімітів; зміна податкової структури доходів місцевих бюджетів у бік прямих податків; стимулювання нарощення органами місцевого самоврядування власних доходів за рахунок трансфертної політики; кредитні інструменти – поширення та активізація практики здійснення муніципальних (місцевих) запозичень; активізація отримання позик органами місцевого самоврядування від комерційних банків; удосконалення механізму випуску муніципальних облігацій; сприяння в отриманні зовнішніх запозичень від міжнародних організацій, фондів і т. ін., та інвестиційний інструментарій, що передбачає застосування механізму державно-приватного партнерства для реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та програм; узгодження інвестиційних стратегій із політикою видатків місцевих бюджетів та державних інвестиційних програм. Реалізація запропонованих заходів створить підґрунтя для розробки актуальних дій щодо формування та фінансового забезпечення місцевих бюджетів у контексті фінансової децентралізації.

Рис. 5. Графічна візуалізація механізму імплементації закордонного досвіду посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні

Джерело: систематизовано авторкою.

У п'ятому розділі – **«Науково-практична концептуалізація розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації»** – запропоновано напрями модернізації механізмів забезпечення розвитку місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації; визначено напрями зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні; розроблено пропозиції з удосконалення методичного інструментарію планування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації з використанням інтегрального та сценарного підходів.

Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізмів розвитку та зміцнення місцевих бюджетів в Україні, які передбачають впровадження сукупності заходів у таких напрямках: 1) мобілізація коштів фізичних та юридичних осіб шляхом запровадження системи ініціативних платежів і поширення практики розміщення облігацій місцевих позик з метою фінансування потреб розвитку територій; 2) сприяння активній участі громадськості в процесах формування бюджетів та реалізації бюджетного контролю через систему «відкритих бюджетів» шляхом використання сучасних криптографічних технологій.

Визначено стратегічні пріоритети підвищення ефективності формування та виконання місцевих бюджетів з огляду на дотримання принципів фінансової децентралізації, що передбачають діяльність за такими напрямками: нарощення доходів місцевих бюджетів за рахунок небюджетних джерел фінансування; орієнтація пріоритетів формування місцевих бюджетів на цілі і завдання фінансової стратегії окремого територіального утворення; підвищення ролі та самостійності місцевого самоврядування щодо реалізації фіскальної політики на місцевому рівні; закріплення на інституційному рівні заходів щодо активізації інвестиційної діяльності територіальних утворень та впровадження індивідуальних інвестиційних стратегій; підвищення рівня ефективності та обґрунтованості бюджетного планування за рахунок відкритості бюджетного процесу для громадськості та стейкхолдерів і посилення відповідальності за недотримання бюджетного законодавства на місцевому рівні (рис. 6).

Реалізація тактичних дій та заходів у межах запропонованих напрямів через зміцнення місцевих бюджетів та нарощення і диверсифікацію бюджетних ресурсів сприятиме посиленню фінансової самостійності територіальних утворень в Україні.

Слід зауважити, що системні рішення щодо удосконалення формування та розвитку місцевих бюджетів повинні змістовно відповідати основним засадам децентралізації державного управління. Усі перетворення повинні здійснюватися з урахуванням множинності альтернатив удосконалення фінансового забезпечення розвитку територіальних утворень та системному взаємозв'язку з факторами впливу, характеру формування, розподілу та використання бюджетних коштів. Такий підхід приведе до системної упорядкованості процедур формування місцевих бюджетів і спричинить мультиплікативний ефект на всі фінансово-економічні процеси в окремих територіальних утвореннях.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ТА ЗМІЦНЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ			
Обґрунтування необхідності змін:			
Регіональні диспропорції фінансового забезпечення на місцях	Низька ефективність та відсутність стабільності формування	Невідповідність визначених стратегічних цілей	Неоптимальна мережа бюджетних установ
Мета: розвиток та зміцнення місцевих бюджетів в Україні			
Завдання			
Адаптація управлінських процедур і технологій до мінливості середовища	Забезпечення нарощення дохідної бази місцевих бюджетів	Подолання невідповідності структури місцевих бюджетів цілям розвитку територій	Підвищення ефективності формування місцевих бюджетів в Україні
Принципи реалізації змін			
Індивідуальний підхід щодо врахування місцевих умов	Поетапний характер впровадження змін	Системність впроваджуваних змін та реформ	Демократичний характер та прозорість бюджетного процесу
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ			
Нарощення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок диверсифікації джерел не бюджетних надходжень	Впровадження ціле орієнтованого підходу щодо формування місцевих бюджетів відповідно до фінансової стратегії території	Посилення фіскальної активності місцевого самоврядування	Підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування за рахунок відкритості бюджетного процесу
Тактичні напрями			
<ol style="list-style-type: none"> 1. Методологічне удосконалення процесу формування місцевих бюджетів. 2. Адаптація кращих практик країн ЄС щодо формування та зміцнення місцевих бюджетів. 3. Впровадження індивідуальної фінансової стратегії для кожного територіального утворення. 4. Поширення та активізація місцевих запозичень у формі облігацій місцевого займу та банківського кредитування. 5. Застосування форм державно-приватного партнерства для фінансування інвестиційних проєктів інфраструктурного значення. 6. Формування позитивного інвестиційного іміджу територіальних утворень. 7. Стимулювання зміцнення фінансової самостійності територій за допомогою трансфертної політики. 8. Активізація діяльності місцевого самоврядування на фінансовому ринку. 9. Залучення громадськості та стейкхолдерів до всіх етапів бюджетного процесу на місцевому рівні шляхом застосування технології Blockchain. 10. Стимулювання місцевого самоврядування розширювати перелік публічних послуг. 			
Очікувані результати			
Зміцнення місцевих бюджетів та підвищення ефективності їх використання в Україні			

Рис. 6. Схематична інтерпретація стратегічних пріоритетів розвитку та зміцнення місцевих бюджетів в Україні *

Джерело: розроблено авторкою.

У дисертаційному дослідженні наголошується на необхідності формування та затвердження з подальшою реалізацією індивідуальної стратегії формування місцевих бюджетів з урахуванням рівня економічного розвитку території, її демографічних та географічних характеристик, визначених пріоритетів, мети і завдань та очікуваного соціально-економічного ефекту на відповідній території. Встановлено, що бюджетний процес на місцевому рівні повинен підлягати обов'язковому моніторингу (в тому числі й громадському) з метою визначення його відповідності стратегічним пріоритетам та результативності виконання визначених завдань розвитку територіальних утворень. Це дозволить здійснювати оперативний контроль за проблемою наповнення місцевих бюджетів та надасть відповідне інформаційне забезпечення для своєчасної розробки та реалізації превентивних заходів.

У роботі розвинуто наукові підходи щодо впровадження заходів зміцнення фінансової незалежності територіальних утворень, які ґрунтуються на принципах оптимізаційного підходу щодо структури економічних систем територій, зростання капіталізації внутрішнього потенціалу територіальних утворень, індивідуальності пріоритетів і завдань соціально-економічного розвитку територій, взаємоузгодженості програм розвитку територій із загальнонаціональними стратегіями секторального та регіонального розвитку, активізація міжтериторіальної співпраці.

Доведено, що реалізація таких пропозицій якісно сприятиме процесу переходу фінансових повноважень на місцевий рівень і, як наслідок, розширенню спектра та підвищенню ефективності надання публічних послуг та забезпеченню сталого розвитку територій.

Аргументовано доцільність застосування двоетапної методики оцінювання фінансової спроможності територіальних утворень, оскільки фінансова спроможність є найбільш визначальним критерієм при плануванні та формуванні місцевих бюджетів. Запропонований методичний інструментарій включає два блоки: перший – інтегральну оцінку показників фінансової спроможності (інтегральний показник капітальних видатків на одного мешканця; інтегральний показник власних доходів на одного мешканця; інтегральний показник частки видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах територіального утворення; інтегральний показник рівня дотаційності бюджетів) та визначення єдиного інтегрального показника фінансової спроможності; другий етап передбачає сценарне моделювання отриманого показника. Застосування запропонованого методичного підходу стає універсальним базисом оптимізації управлінських рішень у контексті структурних змін та збалансування окремих статей місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, пов'язаної з обґрунтуванням теоретико-методологічних та науково-практичних засад зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації в Україні. Результати проведеного дослідження створюють підґрунтя для формулювання таких висновків:

1. Систематизація усталених наукових підходів щодо сутнісного наповнення дефініції місцевих бюджетів дозволила визначити характерні особливості їх формування в контексті фінансової децентралізації: відображення пріоритетів фінансової політики та бюджетних відносин на місцях через призму потреб та пріоритетів розвитку територій; системоутворюючий характер фінансової та бюджетної систем країни через акумулювання фінансових ресурсів; перерозподільний характер, що зумовлює соціально-економічний розвиток територіальних утворень; основоположний характер фінансування реалізації цілей першочергового суспільного значення; стимулюючий характер для розвитку горизонтальних міжбюджетних зв'язків; обумовленість адміністративно-територіальним поділом країни; нерозривність із правовими та нормотворчими процесами. Ідентифікація зазначених характеристик послужила теоретичним базисом для обґрунтування твердження про ключову роль місцевих бюджетів для соціально-економічного розвитку.

2. Результатом дослідження етимології поняття фінансової децентралізації стало визначення її як основи забезпечення фінансової самостійності територій через надання фінансової автономії в частині реалізації рішень органів місцевого самоврядування, посилення інвестиційної активності на місцях, застосування індивідуального підходу щодо визначення стратегічних фінансових пріоритетів відповідно до потреб окремої території, застосування принципів державно-приватного партнерства та міжнародної співпраці для задоволення потреб територіальних утворень.

3. Здійснено теоретичне узагальнення та порівняння поглядів провідних науковців щодо економічної сутності фінансового забезпечення бюджетів, що дозволило визначити його як систему взаємообумовлених заходів, спрямованих на акумуляцію наявних фінансових ресурсів та виявлення можливих резервів, що можуть бути використані місцевими органами влади для фінансового забезпечення своїх функцій та досягнення цілей соціально-економічного розвитку окремих територій. Використання зазначеного поняття сприятиме подальшому розвитку теоретичних і практичних засад місцевих фінансів у частині порівняльної характеристики фінансової спроможності різних територіальних утворень, оцінки ефективності формування і виконання місцевих бюджетів, визначення рівня фінансової самостійності окремих територій та визначення прогностичних обсягів фінансування стратегічних завдань розвитку окремих територій.

4. Обґрунтовано ключовий вплив фінансової децентралізації на місцеві бюджети, проявами якого визначено формування доходів місцевих бюджетів, регламентація міжбюджетних відносин, визначення пріоритетів за видатками місцевих бюджетів. Застосування системного підходу в межах визначених напрямів сприятиме нарощенню та реалізації внутрішнього фінансового потенціалу територіальних утворень через вибір конкретних засобів вирішення завдань фінансової децентралізації в контексті розвитку територій.

5. Представлено теоретико-методологічну архітектуру організаційно-економічного механізму бюджетоутворення на місцевому рівні, яка складається

з: бюджетного планування; способів взаємодії місцевого самоврядування та місцевої громади з приводу питань виконання бюджету; контроль відповідності управління місцевими бюджетами визначеним показникам соціально-економічного розвитку територій. Використання розробленого механізму дозволить вчасно корегувати структуру місцевих бюджетів, що сприятиме ефективному формуванню та виконанню місцевих бюджетів.

6. Визначено теоретико-методологічне забезпечення дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації, що репрезентує систему взаємозв'язків фінансової децентралізації та соціально-економічного розвитку територіальних утворень, ґрунтуючись на поєднанні системного, функціонального та інституціонального підходів. Відмінність запропонованого методологічного підходу полягає в побудові структури дослідження за такими блоками: інституційний (аналіз нормативно-правового забезпечення формування місцевих бюджетів), управлінський (вивчення основ бюджетно-податкової політики), організаційний (дослідження процедур реалізації бюджетного процесу на місцевому рівні), функціональний (оцінка формування бюджетного механізму) та ресурсний (визначення ресурсного забезпечення місцевих бюджетів).

7. Запропоновано концептуальний підхід, який базується на застосуванні інформаційних технологій, зокрема технології Blockchain, з метою підвищення відкритості процесу бюджетоутворення на всіх його стадіях шляхом надання громадськості вільного доступу до інформації щодо підготовки проектів місцевих бюджетів, планування та здійснення видатків бюджетів територій, визначення напрямів соціально-економічного розвитку території. Результатом реалізації запропонованого підходу очікується підвищення інвестиційної привабливості територій через відкриту політику місцевого самоврядування та нівелювання таких дестимулюючих чинників, як корупція, бюрократія, службові зловживання.

8. З метою нарощення обсягів фінансування розвитку місцевих бюджетів та посилення фінансової самостійності територіальних утворень було доповнено наявний інструментарій мобілізації власних фінансових ресурсів такими заходами, як нарощення інвестиційних ресурсів, кредитування поточних потреб територіальних утворень, підвищення активності органів місцевого самоврядування на фінансовому ринку, мобілізація не бюджетних надходжень у дохідній частині місцевих бюджетів, посилення горизонтальних міжбюджетних відносин, збільшення обсягів цільового фінансування, підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування шляхом приведення у відповідність місцевих бюджетів тактичним та стратегічним завданням соціально-економічного розвитку територій.

9. Проведений під час дослідження аналіз формування місцевих бюджетів України виявив такі узагальнені тренди: зростання частки власних доходів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів; частка офіційних трансфертів у дохідній частині місцевих бюджетів України має тенденцію до зниження в останні роки, проте залишається досить високою відповідно до власних доходів

бюджетів; нестабільність та низький рівень питомої ваги доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету та відсутність її зростання при абсолютному зростанні обсягів доходів місцевих бюджетів, що є індикатором диспропорцій у розвитку місцевих бюджетів та їх подальшому фінансовому забезпеченні.

10. За результатами дослідження закордонного досвіду щодо зміцнення ресурсного забезпечення місцевих бюджетів було проаналізовано можливість імплементації фінансових інструментів стимулювання розвитку місцевих бюджетів у вітчизняну практику та проведено їх систематизацію за такими групами: фіскальні, що включають застосування податкових інструментів сприяння зміцненню фінансової самостійності територіальних утворень; кредитні, які передбачають розширений перелік способів здійснення запозичень територіальними громадами; інвестиційні, що передбачають використання інноваційних форм реалізації інвестиційних проєктів та оновлених підходів до формування інвестиційних стратегій на місцевому рівні. Запропонований інструментарій закладає основи для розробки та конкретизації тактичних заходів щодо формування та фінансового забезпечення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

11. Розроблено науковий підхід до обґрунтування стратегічних орієнтирів підвищення ефективності формування та виконання місцевих бюджетів. Доведено необхідність запровадження системи пріоритетів підвищення результативності бюджетоутворюючого процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації, а саме: підвищення обсягів надходжень із небюджетних джерел фінансування; взаємоузгодження принципів формування місцевих бюджетів зі стратегічними завданнями розвитку окремої території; надання більшої самостійності органам місцевого самоврядування щодо прийняття та реалізації фіскальних рішень та ініціатив на місцевому рівні; активізація інвестиційної діяльності територій і розробка індивідуальних інвестиційних стратегій; підвищення ефективності бюджетного планування за рахунок відкритості бюджетного процесу для громадян шляхом застосування криптографічних технологій.

12. Обґрунтовано науково-методичний інструментарій оцінки фінансової спроможності територіальних утворень, що включає два етапи. Перший етап передбачає інтегральну оцінку чотирьох показників, які характеризують фінансову спроможність окремої території, та визначення єдиного узагальненого інтегрального показника фінансової спроможності. На другому етапі здійснюється застосування сценарного підходу для прогнозування узагальненого показника фінансової спроможності. Запропонований методичний підхід сприятиме удосконаленню та оптимізації процесів планування та корегування місцевих бюджетів відповідно до рівня фінансової спроможності територіальних утворень, як ключового показника рівня фінансової самостійності територій в умовах фінансової децентралізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації: Монографії:

1. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації : монографія. Чернігів : НУЧП, 2020. 316 с. (13,6 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України та у наукових періодичних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Першко Л. О. Напрями підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2(18). С. 129-135. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,53 друк. арк.).

3. Першко Л. О. Управління місцевими бюджетами в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4.Т.2. С. 229-232. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.).

4. Першко Л. О. Фінансова децентралізація та її вплив на фінансову самостійність територіальних утворень. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 55.Ч.1. С. 146-150. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,51 друк. арк.).

5. Першко Л. О. Шляхи імплементації європейських стандартів фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 44. С. 244-246. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,51 друк. арк.).

6. Першко Л. О. Забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 3. С. 270-273. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.).

7. **Pershko L.**, Kupriichuk V., Kyrychenko O., Nesterenko H., Danylyuk K., Kveliashvili I. Development of the financial and economic security of the company based on the superintendence of its business activity. *Journal of interdisciplinary research*, 2020. № (11(1)). Pp. 63-67. [Міжнародна наукометрична база Web of Science] (0,9 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані перспективні напрями розвитку фінансової безпеки підприємств в умовах фінансової децентралізації.* (0,3 друк. арк.).

8. Першко Л. О. Фінансові аспекти зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Чернігівський науковий часопис*. 2019. № 1. URL: http://journals.stu.cn.ua/scientific_e-journal_of_chernigov/issue/archive. Міжнародна наукометрична база: Ulrich, Index Copernicus, фахове видання] (0,52 друк. арк.).

9. Першко Л. О. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку територій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 6.Т.2. С. 260-263. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,44 друк. арк.).

10. Першко Л. О. Фактори забезпечення розвитку місцевих бюджетів України в умовах децентралізації. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 35. С. 525-528. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,52 друк. арк.).

11. Першко Л. О. Особливості формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4.Т.3. С. 68-71. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,43 друк. арк.).

12. Першко Л. О. Зарубіжний досвід сприяння зміцненню та розвитку місцевих бюджетів в контексті фінансової децентралізації. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 38.Ч.1 С. 170-172. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,54 друк. арк.).

13. **Першко Л. О.,** Воронкова О. М. Фіскальні результати формування місцевих бюджетів у сучасних умовах бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2018. № 2(11). С. 131-139. [фахове видання] (0,8 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено оцінку рівня фіскальної складової у структурі надходжень місцевих бюджетів (0,4 друк. арк.).*

14. **Першко Л. О.,** Козлова О. О., Цикалюк Є. О. Теоретичні засади формування та практична реалізація фінансового забезпечення розвитку регіонів. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Том 23. Вип. 6(71). С. 153-158. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: проаналізовано сутнісне наповнення поняття фінансового забезпечення та здійснено аналіз його показників в динаміці (0,3 друк. арк.).*

15. **Першко Л. О.,** Довгань Л. П. Децентралізація влади та формування фінансової спроможності територій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 11. С. 122-126. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано вплив фінансової децентралізації на формування фінансової спроможності територій (0,25 друк. арк.).*

16. **Першко Л. О.,** Козлов В. Г., Коропова С. В. Значення податкових надходжень в реалізації податкової політики держави. *Вісник Харківського технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2018. Вип. 193. С. 265-273. [фахове видання] (0,9 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено значення податкових надходжень для реалізації податкової політики на місцевому рівні (0,3 друк. арк.).*

17. **Першко Л. О.,** Довгань Л. П. Особливості процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування на сучасному етапі. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2018. № 8(77). С. 7-10 [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus, фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: ідентифіковано ключові аспекти та труднощі децентралізації на сучасному етапі в Україні (0,25 друк. арк.).*

18. **Першко Л. О.,** Волошенюк Ю. П. Формування дохідної частини державного бюджету України в сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. № 2(9). С. 137-143. [фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено аналіз міжбюджетних відносин в контексті фінансової децентралізації* (0,3 друк. арк.).

19. **Першко Л. О.,** Данькевич А. П. About the stock market value. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2017. № 2. С. 142-157. [фахове видання] (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено можливості використання інструментів фінансового ринку як способів розширення дохідної частини місцевих бюджетів* (0,3 друк. арк.).

20. Першко Л. О. Ратифікація європейських стандартів фінансового забезпечення місцевих бюджетів. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2017. № 4(71). С. 159-162. [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus, фахове видання] (0,4 друк. арк.).

21. **Першко Л. О.,** Івасюк О. М. Фінансові аспекти зміцнення місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2017. № 1. С. 212-226. [фахове видання] (0,67 друк. арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано напрями зміцнення місцевих бюджетів* (0,5 друк. арк.).

22. **Першко Л. О.,** Першко О. О. Формування податкової політики України: проблеми та протиріччя. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 2. С. 325-237. [фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено проблеми формування податкової політики на місцевому рівні* (0,4 друк. арк.).

23. **Першко Л. О.,** Данькевич А. П. Венчурні фонди як інвестиційні інститути: західний досвід і практика функціонування в Україні. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 1(64). С. 40-47. [фахове видання] (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: досліджено зарубіжний досвід використання інвестиційних інститутів для розвитку місцевих бюджетів* (0,32 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

24. **Першко Л. О.,** Ріппа М. Б., Козлова О. О. Податкові інструменти соціально-економічного розвитку регіонів. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку національного господарства в умовах глобальної нестабільності*: матеріали Міжнародного форуму (02-03 грудня 2020 р.). Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2020. С. 14-16. (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено перелік податкових інструментів, що здійснюють ключовий вплив на соціально-економічний розвиток територіальних утворень* (0,1 друк. арк.).

25. **Першко Л. О.,** Козлов В. Г. Проблеми формування податкової політики України. *Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції*: матеріали II Всеукраїнської науково-

практичної конференції, присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (15 травня 2020 р.). Харків: «Стильна типографія», 2020. С. 165-168. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: охарактеризовано проблеми формування податкової політики на місцевому рівні (0,1 друк. арк.).*

26. **Першко Л. О.**, Ріппа М. Б. Ефективне управління публічними фінансами в умовах цифрової економіки. *Боголібські читання: матеріали 1 Всеукраїнської конференції (18 вересня 2020 р.)*. Переяслав: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2020. С. 18-20. (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено особливості управління публічними фінансами за умов цифровізації (0,15 друк. арк.).*

27. **Першко Л. О.**, Довгань Л.П. Особливості процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування на сучасному етапі. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку: V Міжнародна науково-практична конференція (11-12 жовтня 2018 р.)*. Острог, 2018. С. 78-81. (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено аналіз фінансової самостійності місцевого самоврядування і умов децентралізації (0,15 друк. арк.).*

28. Першко Л. О. Європейські стандарти фінансового забезпечення регіонального розвитку та їх ратифікація. *Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації: матеріали науково-практичного круглого столу (19.04.2018)*. Ірпінь: УДФСУ, 2018. С. 14-15. (0,2 друк. арк.).

29. **Першко Л. О.**, Данькевич А.П. Європейський досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування та його застосування в Україні. *Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 березня 2018 р.)*. Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2018. С. 413-420. (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено можливості імплементації досвіду ЄС щодо фінансового забезпечення місцевого самоврядування (0,2 друк. арк.).*

30. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Характеристика основних принципів управління податковою політикою. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 березня 2017 р.)*. Київ: ДУТ, 2017. С. 149-150. (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено характерні риси податкової політики на місцевому рівні (0,1 друк. арк.).*

31. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Сучасні проблеми податкової політики України. *Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (06 квітня 2017 р.)*. Харків: ХНТУСГ, 2017. Т. 1. С. 212-215. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: розроблено шляхи подолання сучасних проблем податкової політики (0,1 друк. арк.).*

32. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Напрями вдосконалення податкової політики в Україні. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної*

реальності : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (27-31 березня 2017 р.). Ірпінь : Видавництво Університету ДФС України, 2017. С. 68-72. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: розроблено напрями удосконалення податкової політика місцевому рівні (0,1 друк. арк.).*

33. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Фіскальна політика в Україні: проблемні аспекти. *Фінансове регулювання зрушень у економіці України* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (21-22 березня 2017 р.). Мукачево : Мукачівський державний університет, 2017. С. 339-342 (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: виокремлено проблемні питання фіскальної політики за умов фінансової децентралізації (0,1 друк. арк.).*

34. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Актуальні проблеми податкової політики України. *Актуальні проблеми управління та економічного розвитку в умовах інформатизації суспільства* : матеріали науково-практичної конференції (20 грудня 2016 р.). Київ : Державний університет телекомунікацій, Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва, 2016. С. 110-111. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано напрями прискорення економічного розвитку територіальних утворень (0,1 друк. арк.).*

35. **Першко Л. О.**, Довгань Л. П. Планування державного бюджету в умовах євроінтеграції: зарубіжний досвід. *Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції* : збірник наукових праць за матеріалами VIII науково-практичної інтернет-конференції (1–15 грудня 2016 р.). Ірпінь, 2016. С. 222-223. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено особливості впливу євроінтеграційних процесів на бюджетний процес (0,1 друк. арк.).*

36. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Податкова політика як інструмент стимулювання інвестиційної діяльності підприємств. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки* : тези IV Міжнар. науково-практ. конференції (24–25 листопада 2016 р.). Житомир : ЖДТУ, 2016. С. 157-158 (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок автора: інструменти податкового стимулювання інвестиційної діяльності в регіонах (0,1 друк. арк.).*

37. **Першко Л. О.**, Першко О. О. Сутність і призначення податкової політики держави в умовах фінансової децентралізації. *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. (28 жовтня 2016 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2016. С. 54-57. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначення сутності податкової політики в умовах децентралізації (0,1 друк. арк.).*

38. **Першко Л. О.**, Ліснічук О. А. Сутність і суспільно-економічне призначення податкової політики держави. *Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів*: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (22 грудня 2015 р.). Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. С. 137-140. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено систематизацію функцій податкової політики (0,1 друк. арк.).*

39. Першко Л. О. Вплив податкової політики на економічне зростання держави та її територій. *Управління інноваційним розвитком територій* : матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю

(30 жовтня-30 листопада 2015 р). Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2015. С. 199-202. (0,2 друк. арк.).

40. **Першко Л. О.**, Недашківська Л. О. Бюджетно-податкова політика: завдання та пріоритети реалізації. *Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ірпінь : Видавництво НУДПСУ, 2015. С. 374-376 (0,15 друк. арк.). *Особистий внесок автора: окреслено шляхи удосконалення бюджетно-податкової політики на регіональному рівні (0,1 друк. арк.).*

41. **Першко Л. О.**, Акімова Л. М. Гармонізація податкового законодавства України до вимог Європейського союзу. *Актуальні проблеми Європейської інтеграції та Євроатлантичного співробітництва України* : матеріали 11-ї регіон. наук.-практ. конф. (15 травня 2014 р.). Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2014. С. 120-122. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано необхідність гармонізації податкового законодавства України до вимог ЄС (0,1 друк. арк.).*

42. Першко Л. О. Фіскальна політика держави в умовах глобалізації. *Україна в євроінтеграційних процесах* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2014 р.). Київ : КиМУ, 2014. С. 123-124. (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Першко Л. О. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації в Україні: теорія і практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Національний університет «Чернігівська політехніка» МОН України. – Чернігів, 2021.

Дисертація присвячена вирішенню важливої наукової проблеми – дослідженню розвитку та обґрунтуванню теоретико-методологічних та удосконаленню науково-методичних засад функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Узагальнено та розвинуто теоретичне обґрунтування формування та виконання місцевих бюджетів як ресурсної основи розвитку територіальних утворень країни. Розкрито сутнісне наповнення фінансової децентралізації в контексті її основоположної ролі щодо забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування. Ідентифіковано та охарактеризовано детермінуючий вплив фінансової децентралізації на місцеві бюджети. Розроблено методологічні підходи до дослідження місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Сформульовано теоретико-методологічні аспекти фінансового забезпечення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Обґрунтовано системні концепти забезпечення розвитку місцевих бюджетів на засадах децентралізації.

Проведено комплексний аналіз стану та проблем наповнення місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. Здійснено оцінювання якісних структурних змін видатків місцевих бюджетів. Ідентифіковано

детермінанти та напрями забезпечення розвитку місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. Узагальнено практику організаційно-економічного забезпечення формування місцевих бюджетів при фінансовій децентралізації в країнах Європейського Союзу. Обґрунтовано можливості імплементації кращих практик світового досвіду щодо посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів України. Запропоновано напрями модернізації механізмів забезпечення розвитку місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації. Визначено напрями зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів в Україні. Розроблено пропозиції з удосконалення методичного інструментарію до планування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації з використанням інтегрального та сценарного підходів.

Ключові слова: бюджетний процес, бюджетна система, бюджетний механізм, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, фінансова децентралізація; фінансове забезпечення, фінансова спроможність, фінансова самостійність територій.

АННОТАЦІЯ

Першко Л. А. Местные бюджеты в условиях финансовой децентрализации в Украине: теория и практика. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Национальный университет «Черниговская политехника» МОН Украины. – Чернигов, 2021.

Диссертация посвящена решению важной научной проблемы – исследованию развития и обоснованию теоретико-методологических и усовершенствованию научно-методических принципов функционирования местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации. Обобщены и развиты теоретические обоснования формирования и выполнения местных бюджетов как ресурсной основы развития территориальных образований страны. Раскрыто сущностное наполнение финансовой децентрализации в контексте ее основополагающей роли относительно обеспечения финансовой самостоятельности местного самоуправления. Идентифицировано и охарактеризовано детерминирующее влияние финансовой децентрализации на местные бюджеты. Разработаны методологические подходы к исследованию местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации. Обосновано системные концепты обеспечения развития местных бюджетов на принципах децентрализации.

Предложены меры по укреплению местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации в Украине, предусматривающие постепенное расширение перечня финансовых инструментов наращивания объемов собственных бюджетных ресурсов путем привлечения инвестиций, расширения рынков кредитования текущих нужд, осуществление операций на финансовых рынках. Доказано, что для реализации приоритетных задач по активизации

развития местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации целесообразно использовать комплексный концептуальный подход, предусматривающий применение информационных технологий для усиления прозрачности бюджетного процесса на всех стадиях его реализации.

Проведен комплексный анализ состояния и проблем наполнения местных бюджетов Украины в условиях финансовой децентрализации. Осуществлена оценка качественных структурных изменений расходов местных бюджетов. Идентифицированы детерминанты и направления обеспечения развития местных бюджетов Украины в условиях финансовой децентрализации. Обобщена практика организационно-экономического обеспечения формирования местных бюджетов при финансовой децентрализации в странах Европейского союза. Обоснованы возможности имплементации лучших практик мирового опыта относительно усиления финансовой самостоятельности местных бюджетов Украины. Предложены направления модернизации механизмов обеспечения развития местных бюджетов Украины при условиях финансовой децентрализации. Определены направления укрепления финансовой самостоятельности местных бюджетов в Украине. Развито научные подходы по внедрению мер укрепления финансовой независимости территориальных образований, основанных на принципах оптимизационного подхода по структуре экономических систем территорий.

Разработаны предложения по усовершенствованию методического инструментария до планирования местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации с использованием интегрального и сценарного подходов. Аргументировано целесообразность применения двухэтапной методики оценки финансовой состоятельности территориальных образований, поскольку данный показатель является наиболее определяющим критерием при планировании и формировании местных бюджетов.

Ключевые слова: бюджетный процесс, бюджетная система, бюджетный механизм, местные бюджеты, межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты, финансовая децентрализация; финансовое обеспечение, финансовая возможность, финансовая самостоятельность территорий.

ABSTRACT

Pershko L. O. Local budgets in the conditions of financial decentralization in Ukraine: theory and practice. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Chernihiv Polytechnic National University Ministry of Education and Science of Ukraine. – Chernihiv, 2021.

Dissertation is devoted the decision of important scientific problem – research of development and ground theoretical and methodological and to the improvement scientifically methodical principles of functioning of local budgets in the conditions of financial decentralization. Generalized and the theoretical ground of forming and implementation of local budgets is developed as resource basis of development of

territorial formations of country. The essence filling of financial decentralization is exposed in the context of its fundamental role in relation to providing of financial independence of local self-government. Determination influence of financial decentralization is identified and described on local budgets. The methodological going is developed near research of local budgets in the conditions of financial decentralization. It is formulated theoretic-methodological aspects of the financial providing of local budgets in the conditions of financial decentralization. Grounded system concepts of providing of development of local budgets on principles of decentralization.

The complex analysis of the state and problems of filling of local budgets of Ukraine is conducted in the conditions of financial decentralization. The estimation of high-quality structural changes of charges of local budgets is carried out. Determinants and directions of providing of development of local budgets of Ukraine are identified in the conditions of financial decentralization. Practice is generalized organizationally economic providing of forming of local budgets during financial decentralization in the countries of the European union. Possibilities of implementation of the best practices of world experience are grounded in relation to strengthening of financial independence of local budgets of Ukraine. Directions of modernization of mechanisms of providing of development of local budgets of Ukraine are offered at the terms of financial decentralization. Certainly, directions of strengthening of financial independence of local budgets in Ukraine. Suggestions are developed from the improvement of methodical tool to planning of local budgets in the conditions of financial decentralization with the use of integral and scenario approaches.

Keywords: budgetary process, budgetary system, budgetary mechanism, local budgets, interbudgetary relations, interbudgetary transferts, financial decentralization; financial providing, financial possibility, financial independence of territories.